

CRKVENA ŽUPNA ZAJEDNICA U RATOM ZAHVAĆENIM PODRUČJIMA I NJEZINA DRUŠTVENA ULOGA U INTEGRACIJSKIM PROCESIMA POVRATKA U HRVATSKOJ

Stipe TADIĆ, Vine MIHALJEVIĆ
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 262.2(497.5-07)"199"
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 5. 12. 2000.

U ratnom razdoblju bio je vrlo težak položaj crkvenih župnih zajednica u područjima Hrvatske koja su bila zahvaćena ratom. One su protjerane iz svojih mjesta i njezini članovi su dospjeli kojekamo diljem Hrvatske i Europe. Progonu župnih zajednica pridonio je i negativan stav Srpske pravoslavne crkve koji se očituje u pravoslavnoj "duhovnosti kosturnica". Crkvene župne zajednice i društvene i karitativne ustanove na područjima Hrvatske koja nisu zahvaćena ratom pružile su pastoralno-duhovnu i materijalnu pomoć prognanim župnim zajednicama. Župne zajednice u progonstvu obilježavaju mirotvorstvo, zajedništvo i solidarnost. U procesu povratka i ponovne izgradnje razorenih i opustošenih, ratom zahvaćenih hrvatskih krajeva one "oživljavaju" crkveni i društveni život koji je bio pred utrnućem i, osim toga, utiru put susretu, snošljivosti, ekumenizmu, dijalogu i pluralizmu. I, naposljetku, ponovno strukturiranje i nastajanje pluralističkih župnih zajednica pridonosi obnavljanju crkvenoga života te istodobno obnovi i izgradnji hrvatskoga humanističkog društva na njegovu putu prema europskim i globalizacijskim procesima.

Stipe Tadić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg 19/1, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-mail: stipe.tadic@ipdi.hr

UVOD

U naslovu teme spomenuta je riječ zajednica te je stoga potrebno nešto reći i o pojmu zajednice i zajedništva kao unutar-njem povezivanju članova koje se temelji na subjektivnom osjećaju pripadnosti koji iz naravnih ili duhovnih obilježja u

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

sebi ima svaki pravi član neke zajednice. Pojmu zajednice (*Gemeinschaft*) jedan od starijih njemačkih sociologa, Ferdinand Tönnies (1887.) suprotstavlja vrlo ekstenzivan i neodređen pojam društva (*Gesellschaft*) koje počiva na racionalnom interesu članova. Zajednica se uglavnom poima kao ljudsko naselje na ograničenom području unutar kojega u sustavu međusobnih odnosa i interpersonalne komunikacije njegovi stanovnici mogu zadovoljavati mnoge od svojih društvenih i osobnih potreba. Zajednica je društvena jedinica i središte identifikacije skupine. Iako čini mjesnu prostornu i gospodarsku jedinicu koja jamči sredstva i usluge svojim članovima, ona može biti, ali nije nužno da to i bude, politički entitet. Njezini se članovi, razumije se, mogu i društveno-politički angažirati što je u kriznim, a poglavito u ratnim vremenima bio gotovo društveni imperativ prognanih članova zajednice. Zajednica uključuje određenu identifikaciju svojih članova s geografskim područjem na kojemu su se nalazili ili nalaze. Poveznica svih njezinih članova, odnosno prognanih članova okupiranoga područja zajednice bio je upravo, izuzevši rodbinske veze, osjećaj privrženosti zemljopisnom području s kojega su nasilno prognani. Članove zajednice, nadalje, veže osjećaj međusobne identifikacije u osjećaju dijeljenja zajedničkih interesa i ciljeva, u uzajamnoj suradnji i, što je osobito važno, u svjesnosti pripadnika te zajednice i onih izvan nje o njezinu postojanju. U općenitom smislu riječi zajednica je društveni oblik u kojemu su pojedinci, odnosno članovi koji ga čine povezani u jedinstvo razumijevanjem, povjerenjem, zajedničkim osjećajem pripadnosti, istim vrednotama i tome sl. Organizaciji, strukturi i trajanju zajednice pridaje se veće značenje negoli skupini. Sama pak riječ struktura upućuje na to da nije riječ o pukom mehaničkom zbroju pojedinačnih ponašanja članova nego o načinu njihova organiziranja, odnosno o umreženosti interakcija međuljudskih odnosa koje međusobno "pletu" članovi određene zajednice. Pojam zajednice već etimološki znači biti zajedno (biti-za-jedno!).

Dakle, naravne, prirodne, materijalne, duhovne ili religijske potrebe pojedinaca su razlogom za stvaranje (malih) zajednica. Kao društveno biće, osoba, čovjek se ostvaruje tek u odnosu, komunikaciji, susretu, zajedništvu s drugim.

Nas, međutim, zanima zajednica u društveno-religijskom smislu riječi, zajednica koja dijeli zajednička uvjerenja, iskustvo ili tradiciju određenoga religijskog sustava ili opredjeljenja ili, još točnije, nas zanima poglavito crkvena župna zajednica Katoličke crkve koja je teritorijalno vezana uz određenu župu.¹ Tamo gdje se vjernici sastaju na zajedničku Božju službu događa se i zajedništvo među vjernicima i zajedništvo s Bogom koje stvara Duh – to zajedništvo je "život u Kristovu Duhu".²

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

Zajedništvo se gradi kreativno, u njemu se njeguje neposredan pristup, blizina i intimnost, zajednički osjećaj, pogledi i sadržaji. Temelj takvoga života u zajednici je ljubav. U zajednici su međuljudski odnosi obilježeni osobitom toplinom, emocionalnom dubinom, moralnom zauzetošću, visokim stupnjem kohezije, vremenskom trajnošću. Obilježje zajednice je snažan odnos solidarnosti među članovima i jak međusobni poticaj članova. Razumije se da se tradicionalnim vjernicima, onim članovima Crkve na svjetonazorskoj konfesionalnoj osnovi, a takvi su većim dijelom bili pripadnici ratom zahvaćenih župa, problem pripadanja Crkvi i župnoj zajednici na dublji i osobniji način nije niti postavljao. Problem se postavlja onima koji traže više i teže za autentičnijim vjerničkim životom. Pritisnuti okolnostima, mnogi od njih su pokušali upravo u vjeri pronaći jedan dublji i cjelovitiji smisao vlastita života. Tako su prognane župne zajednice, poglavito njezini rubni vjernici, doživjeli i izravniji i zauzetiji angažman u svojim župnim zajednicama. Naime, može se reći da je kod mnogih vjernika koji su samo formalno i na svjetonazorskoj razini marginalno pripadali Crkvi upravo u progonstvu jačala svijest o pripadnosti vlastitim župnim zajednicama i o postojanju tih župnih zajednica te da su u progonstvu postali njihovi zauzeti i djelatni članovi.

Osnovna zadaća kršćanske zajednice je poslanje koje joj je Bog povjerio. To poslanje je služenje čovječanstvu, a u župama se izgrađuje i uspostavlja mjesna "zajednica vjernika"³ koja predočava vidljivu sveopću Crkvu koja je, prema nauku Drugoga vatikanskog sabora, *communio* – zajedništvo.⁴ Kršćanska zajednica nije sama sebi svrha, nego ona obavlja zadaću koju joj je Krist povjerio i koja se prema uzoru Kristove zajednice ostvaruje svojim osnovnim funkcijama: liturgijom, martirijem, dijakonijom i koinonijom.⁵ Naime, župna zajednica jest cjelokupnost života onih koji vjeruju u Krista, a župa je "bazična, najšira i najmnogobrojnija struktura i dio Kristove crkve".⁶

Prema tome, u ovome tekstu riječ je o crkvenim župnim zajednicama i njihovim društvenim obilježjima u prijelaznom razdoblju te razdoblju povratka i ponovnoga strukturiranja tih zajednica u mjestima iz kojih su prognane. Takve zajednice u novim društveno-kulturnim odnosima promatramo na razini pojavnosti i u perspektivi pluralističke zajednice. Razumije se da pritom ne ulazimo u teološko-pastoralnu i dogmatsko-eklezijalnu analizu župnih zajednica u novonastaloj društveno-kulturnoj i povijesnoj situaciji.

"ZBJEG" KRŠĆANSKE ŽUPNE ZAJEDNICE

Kako smo u uvodu naznačili, u našem ćemo tekstu analizirati crkvenu "župnu zajednicu" u novonastaloj situaciji te njezinu društvenu ulogu u procesu povratka. U tom smislu, u tekstu će se istaknuti i neka bitna obilježja njezine prakse u prijelaz-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

znom razdoblju i razdoblju povratka koja imaju i znatnu društvenu ulogu.

U vrijeme agresorskog pohoda Jugoslavenske narodne armije i velikosrpskih postrojba na Hrvatsku, hrvatski je narod napustio svoja ognjišta i područje koje je bilo zahvaćeno ratom. S tim u svezi potrebno je imati u vidu da je ratom pogodeno 1 074 naselja u Hrvatskoj.⁷ Tako se u ožujku 1991. godine bilježi u Hrvatskoj najveći broj prognanika, 356 627 osoba, a prema nekim procjenama te je godine oko 600 000 stanovnika, odnosno 12,5 posto pučanstva Hrvatske prisilno napustilo svoje domove. Prema statistikama od 1. srpnja 1996. godine prognanika je bilo 210 341, od čega su 93,6 posto Hrvati a 6,4 posto ostale narodnosne skupine (od tih su 2,4 posto Srbi). Konfesionalni je sastav tog broja prognanika sljedeći: protestanti 0,2 posto, grkokatolici 0,4 posto, muslimani 0,6 posto, pravoslavci 3,4 posto i rimokatolici 95,1 posto.⁸ Uništeni su i razrušeni mnogi sakralni objekti.⁹ U tom kontekstu naše pitanje dobiva posve jasnu formulaciju: što se zapravo događa s prognanom crkvenom župnom zajednicom?

U tom pogledu potresna su izvješća župnika Zagrebačke nadbiskupije¹⁰ na koja se ovdje najčešće pozivamo, a koja govore ne samo o uništavanju crkava i crkvenih objekata nego i o konkretnim ljudskim žrtavama, o ranjenicima i o prognanicima. Ta izvješća nisu sva izvješća s ratom zahvaćenih područja, ali ona nude dostatne pokazatelje za našu temu. Rat je na području Zagrebačke nadbiskupije zahvatio 14 dekanata sa 100 župa od kojih su 52 župe gotovo potpuno razorene i uništene, a 48 djelomično. No, naš objekt promatranja nisu statistički podaci, nego pitanje što se događa s crkvenom župnom zajednicom. Je li ona izdržala "otpor i prilagodbu"¹¹ u kontekstu novonastale ratne krizne situacije? Kako joj je dalje pružena duhovna skrb i društvena pomoć? Kakva je bila njezina praksa u novonastalom društvenom kontekstu?

Izvješća župnika Zagrebačke nadbiskupije ispunjena su pojmom "zbjeg". S njim su usko povezani i drugi: bijeg, konačni odlazak, iseljenje, raseljavanje, povlačenje, odlazak.¹² Vjernici iz tih župa "zbjedom" su dospjeli svakamo. Sa svojih raskrižja krenuli su nepoznatim smjerovima o čemu nam svjedoče brojni primjeri.¹³ A nad crkvenim zajednicama koje su ostale u neprijateljskom okruženju, naime koje su zatočene u vlastitim župama, provodio se teror i ubijanje svih njezinih članova.¹⁴

Prema podacima iz 1995. godine, u knjizi *Raspeta Crkva u Bosni i Hercegovini*, raseljeno je iz Bosne i Hercegovina 2 500 000 osoba od čega je 1,5 milijun "prognanika", a procjenjuje se da se 1,3 milijuna građana BiH nalazi u oko 35 zemalja svijeta. Prema procjenama, od svih raseljenih najviše je osoba hrvatske nacionalnosti. Ti podaci govore da je najviše stradala živa Crkva u Bosni i Hercegovini.¹⁵ Tako je u Banjalučkoj biskupiji u

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

sjeverozapadnoj Bosni ostalo samo 6 500 katolika. Čitava je biskupija ostala "bez više od 60 posto vjernika, a dvije trećine župa svedene su na zadnje ostatke ostataka vjernika"¹⁶. Dodajmo k tome još da se, prema podacima *Statističkoga ljetopisa*, iz Bosne i Hercegovine doselilo u Hrvatsku od 1991. do 1996. godine 179 965, a samo iselilo iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu 12 243 osobe.¹⁷ Iscrpniji prikaz o kršćansko-antropološkoj te teološko-pastoralnoj ravnnini o tome što se dogodilo s crkvenim katoličkim župnim zajednicama nalazi se u dodatnoj literaturi na kraju rada.

Ti pokazatelji zorno ukazuju na tešku situaciju u kojoj su se našle crkvene župne zajednice, a njihovu protjerivanju, raseljavanju i uništavanju pridonio je i negativan stav Srpske pravoslavne crkve koja se posve priklonila nacionalnoj ideji stvaranja Velike Srbije.

PRAVOSLAVNA DUHOVNOST "KOSTURNICA"

Vjekovnu velikosrpsku ideju – svi Srbi u jednoj državi – stalno je podržavala i Srpska pravoslavna crkva¹⁸ koja je, kao "državna religija srpskoga naroda",¹⁹ "prisjedinjavala" svoje nove članove ne samo pravoslavljju nego i srpskoj naciji. Ostvarenje takve velikosrpske ideje tijekom Domovinskoga rata Srpska pravoslavna crkva pokazala je u teroru i užasu pomoću duhovnosti "kosturnica" koja je najavljena podmuklim umorstvom župnika sv. Marije u Sisku, Antuna Grahovara, 10. studenoga 1990. godine²⁰ i koju je u svojim nagovorima najavljivao patrijarh Srpske pravoslavne crkve Pavle. Riječ je o srpskim "novomučenicima"²¹ od početka Drugoga svjetskog rata do danas čije se kosti moraju "opojati".²²

Izvrješće katoličkog župnika iz Gline i Maja predočava novi scenarij. Naime, nakon što je umro episkop Gornjokarlovačke eparhije Srpske pravoslavne crkve, Simeon Zloković, ustoličen je novi episkop Nikanor Bogunović, 13. siječnja 1991. godine u Karlovcu. On je dotada bio vikarni episkop mitropolitu crnogorsko-primorskom, Danilu. Već 14. siječnja 1991. godine održao je 'nastupnu besedu'. Evo dijela iz tog govora: "Ne samo ovaj hram, nego cijela Glina, i ne samo Glina, nego sve srpske zemlje natopljene su krvlju srpskom i *kostima*²³ ispunjene. To moraju znati svi, a najviše moraju znati i oni zločinci koji su natopili srpsku zemlju srpskom krvlju, i koji su ukopali srpske kosti u srpsku zemlju. Sve oni neće da znaju, draga braćo i sestre, ta krv i kosti im mira ne daju, i mira biti neće, sve dok se ne izmire sa srpskijem kostima i srpskom krvi."²⁴ I još "... Zato vas molim, kad god budete imali mogućnosti, kad god budete imali vremena, onda na kosturnicu koja je tu, ali se nadam da ćemo ju ljepšom učiniti ako Bog da, njoj se okrenite i od nje tražite blagoslov. To su kosti vaše, to je krv

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

vaša, to je tijelo vaše, od nje tražite blagoslov i molite se Bogu, da Bog čuva narod ovaj, da Bog čuva mjesto ovo, a zločincima neka da Bog po pravdi." I zatim, nastavlja izvješće katoličkog župnika, 12. svibnja 1991. godine u Glinu dolazi vladika Atanazije Jeftić, prigodom komemoracije srpskim žrtvama koje su stradale u Drugom svjetskom ratu. On je služio parastos "i kod 'Kosturnice' u jednom selu miješanog pučanstva, nedaleko od Gline".²⁵ U stvaranju takvog ozračja bilo je i srpskih pravoslavnih svećenika koji su bili umjereni ili su u nekom smislu ekumenski usmjereni. No takvima su Srbi prijetili i, nakon poziva zagrebačko-ljubljanskog metropolita Jovana Pavlovića, napustili su parohije i otišli u Srbiju. To se nazire iz redovitih susreta katoličkog župnika i dekana iz Grubišnog Polja s pravoslavnim parohom.²⁶

Nakon srpskoga političkog terora nastupio je i duhovni teror Srpske pravoslavne crkve koji ima svoje ime "duhovnost 'kosturnica'", a sve je dovršeno vojnim terorom Jugoslavenske narodne armije i paravojsnih srpskih postrojba, paljenjem i ubijanjem. Takva duhovnost nadahnjuje se na kostima, ne izgrađuje život, ne podržava ljubav i dobro, nego, naprotiv, potiče mržnju i ubire plodove zla²⁷ koji su i njezina najveća osuda. Ta duhovnost 'kosturnica' pridružila se pogromu hrvatskih katoličkih crkvenih zajednica u spašavanju "ugroženoga" vaskolikog srpskog naroda. Istodobno, Katolička crkva sve ljude, osobito svoje vjernike, poziva na ljubav, na zajedništvo i na molitvu za mir.²⁸

PASTORALNA I DRUŠTVENA SKRB O PROGANOJ CRKVENOJ ŽUPNOJ ZAJEDNICI

Pastoralna skrb za prognane crkvene župne zajednice svela se na slavljenje određenih svetih sakramenata te na skupljanje pomoći onim zajednicama koje se nalaze u nevolji (usp. 2 Kor 8 i 9), a solidarnost vjernika i drugih ljudi prema prognanim crkvenim župnim zajednicama osobito se ističe u različitim oblicima karitativne i društvene pomoći.

Članovi raseljene kršćanske župne zajednice smještali su se na različitim mjestima po Hrvatskoj i nekim drugim europskim zemljama, kako smo prije istaknuli. U novonastaloj situaciji neke su crkvene župne zajednice posve raseljene, neke nestale, članovi nekih zajednica smještaj su našli kod rodbine a neki u sabirnim središtima. Svećenici, predvoditelji crkvenih župnih zajednica, organizirali su u prihvatnim središtima, ili u župama u kojima su nakon zbjega našle utočište, euharistijsko slavlje za svoje župljane.²⁹ To su bile prigode za zajedničko slavljenje euharistije, za podjelu karitativne pomoći, za susret župljana međusobno i sa župnikom te rješavanje drugih problema. Neki od svećenika nisu bili praktično u mo-

gućnosti ni komunicirati sa svojim župljanima, jer su se oni kojekuda raselili. No, tamo gdje je to bilo moguće svećenici su slavili svete sakramente, prije svega euharistiju, krštenja, vjenčanja i vodili sprovode svojim umrlim vjernicima. Na taj su način župnici prognanih crkvenih zajednica vodili crkvene matice rođenih, vjenčanih i umrlih prognane župne zajednice. Tako je "župni ured u progonstvu" okupljao prognane članove neke zajednice i oživljavao svijest o njihovoj pripadnosti toj zajednici.

U teškoj prognaničkoj situaciji raseljenim crkvenim zajednicama karitativna i društvena pomoć pružala se neorganizirano i organizirano. Neorganizirano su pomoć pružali pojedini ljudi, a organizirano je najdjelotvorniju pomoć dijelio crkveni Caritas. Naime, prije rata je postojao Caritas Zagrebačke nadbiskupije koji je nastao 1937., za vrijeme nadbiskupa Stepinca, a obnovljen je 1967. godine, u vrijeme nadbiskupa Šepera.³⁰ Caritas je pomagao tek rođenoj djeci, umirovljenicima, izravnim stradalnicima rata i onima koje neizravno pogadaju ratne posljedice. Dekretom zagrebačkoga nadbiskupa Kuharića od 6. prosinca 1991. godine počelo se s osnivanjem župnih Caritasa. Tako je u Zagrebačkoj nadbiskupiji od 477 župa njih 253 osnovalo svoje župne Caritase. I preko tih župnih Caritasa, Caritas Zagrebačke nadbiskupije je posredovao materijalnu pomoć prognanicima, izbjeglicama i socijalno ugroženim osobama. Tako je župni Caritas skrbio za karitativnu pomoć prognanim župnim zajednicama pri čemu su im pomagali prognani svećenici i župna pastoralna vijeća. Prognana crkvena župna zajednica je dobivala državnu pomoć od Crvenoga križa.³¹

Neke su župe bile stjecište i prognanih i izbjeglih crkvenih župnih zajednica. "Trovrsta župna zajednica" je tako npr. bila župa Staro Petrovo Selo.³² Možemo samo predočiti kakvih je sve bilo duhovnih, pastoralnih i društvenih potreba u novonastaloj situaciji na osobnoj, obiteljskoj razini i na razini župne zajednice. No, nije to naša zadaća.

Spontana solidarnost katoličkih vjernika i ljudi dobre volje pokazana je na različite načine s prognanom župnom zajednicom: prihvaćanjem prognane župne zajednice, različitim inicijativama u skupljanju materijalnih dobara (roba, hrana, novac), zatim ustupanjem vlasništva na korištenje bez nadoknade te vlastitim zalaganjem u raznim karitativnim i društvenim inicijativama u brizi za takve zajednice. A i crkvene župne zajednice, kao i društvena zajednica, koje se nalaze u prostorima koji nisu bili zahvaćeni ratom, udomile su prognane župne zajednice i pružile im situacijsku pastoralno-karitativnu i društvenu pomoć. Tom je prigodom došlo do uzajamnog dijaloga između tih zajednica što je na neki način stvorilo nove župne mješovite zajednice koje utječu na postojeću društvenu, kulturnu i religijsku situaciju.

POVRATAK, STRUKTURIRANJE I OBNOVA ŽUPNE ZAJEDNICE U DRUŠTVENOM KONTEKSTU

Povratak, oživljavanje i obnavljanje župnih zajednica, a samim time i društvene zajednice, sigurno je jedan od gorućih problema crkvenih i društvenih vlasti. Porušeni sakralni objekti mogu se obnoviti, ponovno izgraditi – i to još bolje, pri čemu smo svjesni činjenice o vrijednosti povijesno-društvene i duhovno-kulturne vrijednosti pojedinih od njih. No, za ubijeni život nema obnove, popravka, ponovne izgradnje, njega skriva onostranost i vjernička nada u uskrsnuće. Tako su neke crkvene zajednice gotovo 'ubijene', nestale su. Neke su zajednice samo dijelom preživjele i sastajale su se na molitvu i na slavljenje svetih sakramenata zajedno sa svojim svećenicima. No, biblijski kazano, s "ostatkom" je jedino moguć povratak i jedino moguće oživljavanje, obnova i ponovno ustrojavanje crkvenih župnih zajednica.

Vlada Republike Hrvatske izradila je Program o uspostavi povjerenja, ubrzanog povratka te normalizacije odnosa na ratom stradanim područjima Republike Hrvatske, ističući uz druge ciljeve i svrhu stvaranja ozračja snošljivosti i sigurnosti te uspostavu povjerenja. U tom programu upućen je i "poziv profesionalnm, vjerskim i drugim udrugama i ustanovama za donošenje vlastitih programa promicanja tolerancije, pomirbe i suživota".³³ Vlada donosi i Program povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba.³⁴

Radi što bržeg povratka i poboljšavanja života povratnika napravljena su neka istraživanja. Nas zanimaju samo oni pokazatelji koji se odnose na izgradnju razrušene župne zajednice, naime rezultati koji su povezani s duhovnim religijskim ozračjem, a istodobno imaju znatnu društvenu ulogu. Tako se, prema dva anketna ispitivanja koja su provedena na području Vukovarsko-srijemske županije³⁵ i na području Zadarske županije,³⁶ može kazati da su povratnici uglavnom Hrvati, katolici. Problemi s kojima se suočavaju povratnici u Zadarskoj županiji u znatnoj mjeri jesu: 1) nedostatak kulturnih, športskih objekata, objekata za razonodu; 2) nedostatak vjerskih objekata, a tek na trećem mjestu nalazi se nemogućnost zaposlenja te na šestom nepristupačnost obradivih površina. Ljestvica vrednota koju je autorica postavila pokazuje vrijednosnu ljestvicu vrednota povratnika: ona je potrošačko-rekreativna, a duhovna vrednota je sekundarna, uključujući i rad, stvaralački rad i brigu za okoliš. Sigurno će i ti sadržaji dati obilježje crkvenoj zajednici, ako sama crkvena župna zajednica ne nudi alternativne duhovne sadržaje svojim članovima. A prema uzorku od 100 slučajno izabranih i anonimnih ispitanika na području Vukovarsko-srijemske županije, na pitanje koliko su prognanici/povratnici suočeni s nedostat-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

kom vjerskih objekata u regiji, 43 posto ispitanika odgovara u znatnoj mjeri, 10 posto smatra da je problem donekle izražen, 32 posto misli da je to mali problem, dok je 5 neopredijeljenih s napomenom kako je 52 posto ispitanika iz Iloka. Primjer konkretnog pružanja potpore i pomoći u procesu povratka i društvene rekonstrukcije zajednice na razini pojedinca, obitelji i društvene zajednice te na razini različitih skupina pomagača: škole, centra za socijalni rad i nevladinih udruga, je Hrvatska Kostajnica³⁷ koja može pridonijeti i ponovnom strukturiranju župne crkvene zajednice.

U procesu povratka istaknuta je uloga povjerena Hrvatskom Caritasu. Različite djelatnosti Caritasa Đakovačke biskupije uvelike pridonose uspostavljanju i obnavljanju župne i društvene zajednice, snošljivosti između njezinih članova i drugih ljudi te uspostavi mira socijalnom integracijom i društvenom inicijativom. U svrhu povratka, obnove i oživljavanja župnih zajednica na području zagrebačka nadbiskupije osnovani su Odbor i Fond za obnovu srušenih i oštećenih objekata kojemu daje potporu Ministarstvo obnove, različite dobrotvorne ustanove i dobročinitelji.³⁸

Sigurno je vrijedno sve to što smo dosad iznijeli u pogledu promicanja povratka ljudi i zajednica iz protjeranih mjesta na društvenoj i crkvenoj razini. No, program obnavljanja i ponovne duhovne izgradnje pojedinca i župne zajednice je najvažniji. Iako se to izravno ne odnosi na našu temu, navedimo samo posebno gledište koje je usmjereno na duhovno ozdravljenje i oslobađanje od nanesenoga zla pojedinim članovima društvene i župne zajednice te samoj zajednici. Riječ je o oprost i traženju oprosta na što je papa Ivan Pavao II. odlučno pozvao sve ljude i Katoličku crkvu prigodom posjeta Hrvatskoj godine 1994.,³⁹ što je i vlastitim primjerom pokazao.⁴⁰ Oprost, opraštanje u hrvatskomu društvenom kontekstu u razdoblju povratka i ponovne izgradnje župne zajednice je proces kojim se žrtva oslobađa od patnje koja joj je nanesena.⁴¹

Oslobađanje crkvene župne zajednice od patnje i zla koji su neneseni njezinim članovima i njoj samoj znatno pridonose izgradnji župne zajednice te izgradnji i humanizaciji društvene zajednice, jer se taj oprost upravo događa kod pravoslavnih susjeda čiji crkveni predstavnici nisu opraštali nego su pridonijeli njihovu progonu i "zbjegu" u pogubnom ratnom pohodu srpskih paravojnih postrojba i regularne tzv. Jugoslavenske narodne armije na Republiku Hrvatsku.

IZAZOVI

U novonastaloj situaciji povratka crkvena župna zajednica nalazi se pred izazovima duhovne izgradnje i ponovnoga ustroja župnih zajednica koje igraju i važnu društvenu ulogu. Imajući u vidu teološko promišljanje o ljudskoj, kršćanskoj i cr-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

kvenoj praksi i imajući pred očima kriteriologiju (evanđelje Isusa Krista i Tradiciju) te kairologiju (današnji trenutak crkvenoga župnog djelovanja koje je usmjereno prema budućnosti) i, na kraju, prakseologiju (konkretnu praksu), današnja crkvena župna zajednica u povratku ima povijesnu zadaću i povijesni trenutak kako bi se izgradila na nov način, kako bi dobila novo lice. Jer, stara župna zajednica je gotovo nakon progonstva u brojnim oblicima nestala. Nastala je tako reći 'tabula rasa' na kojoj župna zajednica nakon povratka ispisuje svojom vlastitom praksom budućnost. To je velika šansa i izazov za postajanje subjektom pojedine osobe pred Bogom u zajednici žive vjere, u zajednici onih koji vjeruju u Isusa Krista.⁴²

To je izazov ponovne strukturalne i duhovne izgradnje župne zajednice. U toj izgradnji sudjeluju njezini članovi koji imaju osobno iskustvo Boga. Zatim članovi čije su duše ranjene, članovi koji su nedostavno vjerski poučeni i, na kraju, posve novi članovi zajednice koji se prvi put susreću s vjerom. Nestala je nekadašnja župna zajednica, a nastaje i ustrojava se nova pluralistički strukturirana župna zajednica koju proživljavaju različite "povijesti vjere" članova koji su joj već pripadali i novih članova tijekom prijelaznoga ratnog razdoblja i razdoblja povratka.

U oblikovanju nove župne zajednice odnedavno odlučujuću ulogu imaju Plan i program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi,⁴³ zatim Program nastave katoličkoga vjeronauka za srednje škole⁴⁴ i, na kraju, Župna kateheza u obnovi župne zajednice – Plan i program.⁴⁵ U posljednjem planu župna zajednica postaje zajednicom zajednicâ koja je pozvana da u Kristovoj vjeri ostvaruje zajedništvo, služenje, svjedočenje i slavljenje Krista. Naime, župna zajednica postaje zajednicom različitih vjerničkih kružoka koji su njezin strukturalni dio i koji zajedno sa zajednicom i u zajednici ostvaruju rast i sazrijevanje vjere. Otvara li se ili se sužuje time prostor duhovnim laičkim pokretima i bazičnim zajednicama u obnovi župe – vidjet ćemo. No, sigurno je da će se novi sadržaji u obnovi župne zajednice reperkutirati i na njezinu društvenu ulogu i na društvo. Stvaranje na taj način novih-starih župnih zajednica sigurno pridonosi i integracijskim procesima i učvršćivanju društvenih odnosa koji su bitno narušeni, naime u nekim "mjestima u ratom zahvaćenim područjima" i nestali. Naime, stvaranjem i izgradnjom župnih zajednica (a osobito novih laičkih duhovnih pokreta i bazičnih skupina unutar nje) stvara se i novo ozračje koje pozitivno pridonosi društvenom ozračju, obavljanju društvenih uloga te zalaganju laika vjernika u društvenom i kulturnom životu. Crkvene i društvene zajednice, iako različite, nadopunjuju se i na taj način odgovorno grade i crkvenu zajednicu i društvenu zajednicu, naime samo društvo. Istina, posve autonomno i odvojeno, ali imaju istu svrhu: iscjeljenje pojedinca, zajednice, društva.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

Znatnu ulogu u promicanju društvenoga zalaganja kršćanina, a time i župne zajednice u novonastaloj današnjoj društvenoj zbilji zauzima "Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve" koji je otvoren 5. ožujka 1998. godine. Na načelima socijalnoga nauka Crkve, naime na načelima poštivanja dostojanstva pojedine ljudske osobe, supsidijarnosti i solidarnosti, promiče se oblikovanje hrvatskoga europskog društva. Za zbiljsku primjenu tih načela potrebno ih je prije svega poznavati, a potom ih ispravno primjenjivati u konkretnoj društveno-kulturnoj situaciji tako da postanu integralnim dijelom cjelokupne religijske i društvene zbilje. Taj Centar osobitu pozornost posvećuje vjernicima laicima i njihovu društvenom zalaganju. Naime, on promiče dijakonijsko služenje pojedinoga vjernika laika, koji je subjekt pred Bogom, kao i dijakonijsko služenje zajednice Bogu i čovjeku, društvu. U tom služenju ističu se naviještanje, svjedočenje, zajedništvo i slavljenje. I laici, koji postaju subjektima pred Bogom, izgrađuju župnu zajednicu u povratku, u obnavljanju, u njezinu novom postojanju, a time i hrvatsku društvenu europsku zajednicu na načelima socijalnoga nauka Crkve.⁴⁶ Takvi se laici djelotvorno zauzimaju ne samo u župnoj zajednici nego u svim društvenim ulogama te u različitim laičkim vjerničkim društvima i pokretima. Ti pokreti promiču katolički humanizam, novu evangelizaciju, duhovno i tjelesno ozdravljenje čovjeka prema Evanđelju, prema Isusu Kristu, prema Bogu.⁴⁷ Povratku i oživljavanju crkvenih župnih zajednica pridonosi i otvaranje pastoralno-duhovnih središta u pojedinim područjima koja postaju središtima u kojima se obnavlja i župna zajednica. Ta središta vlastitim evangelizacijskim programima djelotvorno pridonose i povratku, ponovnom ustrojavanju, oživljavanju i obnovi župne zajednice. Povrh toga, ti duhovni laički pokreti pridonose ne samo oživljavanju zajedništva i zajednice nego i osobnoj većoj spoznaji i iskustvu vjere, što bitno utječe i na praksu pojedinca i zajednice u društvu.⁴⁸

Drugi izazov u povratku i u oživljavanju crkvenih župnih zajednica sigurno je ekumenizam i dijalog. Na crti promišljanja o ekumenizmu saborskoga dokumenta "Unitatis redintegratio" hrvatski su biskupi uputili Pastirski poziv na oživljavanje ekumenskog duha i nastojanja⁴⁹ te na različite načine odjelotvorili na mjesnoj razini vlastitu ekumensku usmjerenost⁵⁰ prije Domovinskog rata i tijekom njega.⁵¹ No, pravi ekumenizam za srpskog patrijarha Pavla je "nažalost samo želja", budući da se na putu ekumenizma između Srpske pravoslavne crkve i Katoličke crkve nalazi, uz dogmatske probleme, i problem unijata. U tom kontekstu srpski Arhijerejski sabor odbija poziv da pošalje "bratsku delegaciju" na Europsku sinodu katoličkih biskupa 28. studenoga 1991. godine, zatim

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

odbija papin poziv da papa "navjestitelj civilizacije ljubavi" posjeti Srpsku pravoslavnu crkvu u Jugoslaviji te odbija poziv da sudjeluje u ekumenskoj molitvi u Asizu 1994. godine. No, patrijarh Pavle je sudjelovao u Ekumenskom dijalogu o pomirenju 1992. i 1996. godine.⁵²

Pred pravim ekumenizmom je težak put u područjima u koja se vraćaju crkvene župne zajednice, a i u čitavoj Hrvatskoj. Potrebna je "depolitizacija ekumenizma",⁵³ potreban je iskreni susret, susret priznanja (ne)istine u ljubavi i susret zajedništva u različitosti. Time nastaje otvoreni susret uzajamne otvorenosti i dijaloga čiji je put čovjek. U tomu je prvi korak molitva za jedinstvo kršćana, a zbiljski ekumenizam između Katoličke i Srpske pravoslavne crkve kod nas pripremaju povjerenstva za dijalog Hrvatske biskupske konferencije i Svetog arhijerejskog sinoda. U svakodnevnom povratničkom životu pojedinci i župne zajednice samoinicijativno, a često i spontano, utiru put ekumenizmu i dijalogu, jer odsutnost zla u zajedničkom okružju ustupa mjesto susretu. Ekumenizam se među ljudima na terenu događa spontano, a za Crkvu je imperativ.

Druga dva vrlo važna izazova sadržana su u novoj ulozi žene u kršćanskoj zajednici i u društvu. Žena postaje stvaralačkim subjektom u formaciji župne zajednice⁵⁴ i u poslanju zajednice u Crkvi i u društvu uopće. K tome se pridodaje i izgradnja nove svijesti u župnim zajednicama prema okolišu, što uvelike pridonosi i društvenom uozbiljavanju toga velikoga ljudskog problema.

NEKA OBILJEŽJA CRKVENIH ŽUPNIH ZAJEDNICA U NOVOM DRUŠTVENOM KONTEKSTU

Kako smo već istaknuli, praktična teologija u svjetlu vjere promišlja o ljudskoj, kršćanskoj i crkvenoj praksi u konkretnoj zbilji. U tom pogledu, ograničavamo se samo na neke oblike prakse župne zajednice koji su imali osim crkveno, i društveno značenje. U kriznoj situaciji tu je praksu primarno obilježavala opcija mira. Prognana župna zajednica okupljala se sa svojim pastirima na euharistiju i molila za mir, mir Krista mirotvorca i mironosca koji im je bio toliko potreban. Kardinal Franjo Kuharić je pred papom istaknuo "smatramo da je naš poziv naviještati pravedan mir, pomirenje i opraštanje. A mir je djelo pravde".⁵⁵ Taj je mir resi i u povratku.

Druga dimenzija prakse crkvene župne zajednice prijelaznog razdoblja jest zajedništvo. Zajedništvo je bitno obilježavalo njezinu praksu za koju je prognana župna zajednica posebno i molila. To je zajedništvo ucijepljeno u trojstveno zajedništvo. Krist je temelj zajedništva zajednice koja se sastaje i zajedno dijeli zajedničku sudbinu, "zbjeg", progon sla-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

veći Boga u euharistiji. Tu zajednicu vodi i nadahnjuje Božji Duh. Zajednica i njezino zajedništvo jesu otajstvo jer ih sam Bog stvara i izgrađuje. I upravo ta mistička, otajstvena dimenzija crkvene zajednice bila je temelj njezina zajedništva: zajednice koja se sa svojim svećenicima tijekom progonstva i izbjeglištva skupljala na slavljenje euharistije i na molitvu. Iz tog zajedništva nastala je žrtvena ljubav, caritas i solidarnost. Iz razrušene župne zajednice nastajala je nova župna i društvena zajednica.

Na kraju, jedno od bitnih obilježja te prakse crkvene župne zajednice je solidarnost. U kriznom, ratnom prijelaznom razdoblju u našim crkvenim zajednicama posebno je istaknuta solidarnost. Solidarnost svakoga hrvatskog čovjeka, solidarnost rodbine, prijatelja, župnih crkvenih zajednica prema vjernicima iz drugih zajednica čija su obitavališta zahvaćena ratom. Zatim mnogobrojni oblici solidarnosti drugih društvenih organizacija. U toj solidarnosti ljubav koja potječe iz poziva čovjeka koji nosi "sliku nebeskog čovjeka" (1 Kor 15, 49) ima posebnu snagu djelovanja u vjernicima. Tu snagu vjernici crpe iz trojedine Ljubavi koja je Bog Otac, Isus Krist – Božji i Čovječji Sin te Duh Sveti. Ta je žrtvena ljubav koja oprašta i ljubav koja se osobito zauzima za potrebitoga, razbaštinjenoga, za siromašnoga.

U standardizaciji novih oblika župnoga crkvenog života znatna se pozornost pridaje ulozi pojedine osobe koja postaje subjektom pred Bogom, različitim župnim kružocima, ekonomskim i pastoralnim župnim vijećima, župnom caritasu, naime duhovnoj obnovi u kojoj crkveni i laički duhovni pokreti promiču dostojanstvo ljudske osobe, slobodu, istinu, pravednost, zaštitu okoliša, zaštitu najugroženijih te promiču mir, dijalog, ekumenizam, toleranciju i solidarnost među svim ljudima, neovisno o naciji, rasi i konfesiji.

Crkvenu župnu zajednicu, prema njezinoj pojavnosti u navedenoj društvenoj situaciji, dijelimo na solidarni tip župne zajednice prijelaznoga ratnog razdoblja i pluralistički tip župne crkvene zajednice u ponovnoj izgradnji zajednice u razdoblju povratka. Crkvena župna zajednica kao zajednica zajednicâ, naime, kao pluralistička mnogooblična zajednica ima vlastitu dinamiku i budućnost u kojoj će svoje mjesto imati i novi crkveni duhovni i različiti katolički laički pokreti i društva. Upravo su crkvena župna zajednica i različite bazične skupine i laički duhovni pokreti u njoj jamstvo prenošenja vjere novom naraštaju uopće, a osobito u procesu ponovnoga oblikovanja crkvene župne zajednice u povratku. Oni igraju glavnu ulogu u procesu nove evangelizacije društva, jer kršćanski religijski individualizam i kršćanska obitelj nisu danas dostatni za prenošenje kršćanske vjere novim naraštajima. Kršćanska župna zajednica živi tamo gdje se snagom Tro-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

jedinoga Boga ljudi sastaju i izgrađuju samu zajednicu u kojoj žive novo zajedništvo i novu solidarnost. To obećava i daje nadu ljudima u razdoblju povratka, budući da svi koji se zalažu za izgradnju crkvenih župnih zajednica i za njihovo primjereno društveno djelovanje u procesu povratka i obnove, izgrađuju i novo društvo.

Prema tome, proglašena župna zajednica ne samo da je preživjela nego je nastala nova, živa zajednica vjere. Istina, neke su samo formalno preživjele, dok druge "žive" u malobrojnim članovima. No, s "ostatkom" zajednice i s njezinim novim članovima moguće je strukturiranje crkvene pluralističke župne zajednice u razdoblju povratka koje ima religijsku i društvenu ulogu u izgradnji humanističkoga društva u Hrvatskoj na njegovu putu prema europskim i globalizacijskim integracijama. Crkvena župna zajednica u povratku izgrađuje "novo lice" i time zauzetime djeluje i u nastajanju i izgradnji novoga lica društva. Takvu zajednicu obilježavaju kristološko zajedništvo, mir, solidarnost i žrtvena ljubav u prijelaznom ratnom razdoblju, a u procesu povratka i izgradnje ta zajednica utire put ekumenizmu, dijalogu, snošljivosti, suradnji i pluralizmu. Takva zajednica služi Bogu, čovjeku, Crkvi i društvu. U njoj je "homo homini sacramentum" i u njoj su svi članovi pozvani živjeti ne vremenu nego Gospodinu. Naime, živjeti Kýriosu u kairósu.

BILJEŠKE

¹ Zakonik kanonskog prava, *Glas Koncila*, Zagreb, 1996., kan. 515.

² Ch. Breuer, *Zajedništvo*, u *Praktični biblijski leksikon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997., 465; usp. D. Sesboüé, *Zajedništvo u Rječnik biblijske teologije*, ur. X. Lon-Dufour, J. Duplacy, A. George, P. Grelot, J. Guillet, M. F. Lacan, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., 1483-1487.

³ *Sacrosanctum concilium*, 42.

⁴ *Lumen gentium*, 8.

⁵ Usp. P. M. Zulehner, *Pastoraltheologie. Band 2 Gemeindepastoral*, Patmos, Düsseldorf 1989., 70-141; E. Alberich, *Crkvena kateheza. Rasprava o fundamentalnoj katehatici*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1999.; C. Floristán, *Comunion u Conceptos fundamentales de Pastoral*, ur. C. Floristán – J. J. Tamayo, Christiandad, Madrid, 1983., 161-171; M. Midalli, *Teologia pastorale o pratica*, LAS, Roma, 1991., 184-194.

⁶ J. Baloban, *Socijalna dimenzija kršćana u župi*, u S. Baloban (ur.), *Kršćanin u javnom životu*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, *Glas Koncila*, Zagreb, 1999., 97-114, ovdje 98.

⁷ Šterc S., Pokos N., *Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske*, u *Društvena istraživanja* 2-3 (4-5), Zagreb, 1993., 305-333.

⁸ D. Živić, *Narodnosna i konfesionalna struktura prognanika Hrvatske kao pokazatelja etničkog čišćenja*, u *Hrvatski Žrtvoslov*, Radovi s Prvoga hrvatskog žrtvoslovnog kongresa, Zagreb, 1998., 543-551, a ovdje 545, 548-549.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

⁹ Navodimo samo neka djela o stradanjima materijalnih crkvenih objekata: Grupa autora, *Ranjena Crkva u Hrvatskoj. Uništavanje sakralnih objekata u Hrvatskoj (1991.-1995.)*, Zagreb, 1996. i Grupa autora, *Raspeta Crkva u Bosni i Hercegovini*, Banja Luka, Mostar, Sarajevo, Zagreb, 1997.; I. Živković, Materijalna stradanja Crkve u Hrvata tijekom Domovinskog rata (1991.-1995.), u *Hrvatski žrtvoslov*, 331-341, a osobito tablice na 338 i 341; M. Srakić, *Ratna stradanja Biskupije Đakovačke i Srijemske na području hrvatskog Podunavlja*, Đakovo, 1996. ("skriptita"); A. Jarm, Razoreni i oštećeni crkveni objekti na području Đakovačke i Srijemske biskupije 1991.-1997., u *Hrvatski žrtvoslov*, 343-352.

¹⁰ O stanju okupiranih župa svjedoče izvješća župnika tih župa koja je objavio S. Kožul, *Terra combusta. Ratna izvoješća župnika Zagrebačke nadbiskupije 1991/1992.*, AGM, Zagreb, 1994., 12, 21-26, 261.

¹¹ Usp. M. Povrzanović, Etnološki pristup ratnim stradanjima: otpori i prilagodbe "zaboravljene većine", u *Hrvatski žrtvoslov*, 307-316.

¹² Usp. S. Kožul, *Terra combusta*, 22, 45, 48, 63, 75, 81, 82, 86, 89, 91, 95, 96, 98, 113, 114, 117, 122, 125, 128, 129, 133, 134, 135, 147, 149, 150, 160, 161, 174, 205, 209.

¹³ S. Kožul, *Terra combusta*, 48, 63, 77. Primjer župe Vidoševac zorno predočava što se dogodilo s crkvenom župnom zajednicom u Domovinskom ratu. "Tuheljske Toplice 400, Novo Čiče (barake Hidroelektrike) 150, Duga Uvala (u Istri) 150, Sisak 100, Velika Gorica 100, Zagreb 100, Začretje 37, Vukovina 200, Kravarsko i Pokupsko 200, Njemačka (kod rodbine) 150, Lučko, Peščenica, Mala Gorica, Sela kod Siska, Odra, Velika Mlaka, Klenovik, Novi Marof, Varaždin, Rijeka..."; 87, 102, 134, 140.

¹⁴ Usp., S. Kožul, *Terra combusta*, 163-165; 174-175; 181-182; 187-192.

¹⁵ I. Živković, Materijalna stradanja Crkve u Hrvata tijekom Domovinskog rata (1991.-1995.), u *Hrvatski žrtvoslov*, 340.

¹⁶ A. Orlovac, *Banjalučki martirologij*, Vikarijat banjalučke biskupije – Zagreb, Banja Luka – Zagreb, 1999., 6.

¹⁷ Državni zavod za statistiku, *Statistički ljetopis 1997.*, Zagreb, studeni 1997., str. 91.

¹⁸ LJ. Štefan, *Srpska pravoslavna crkva i fašizam*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1996.; J. Krišto, *Katolička Crkva u totalitarizmu 1945.-1990. Razmatranja o Crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom*, Globus, Zagreb, 1997., 167-182.

¹⁹ E. Benz, *Duh i život istočne crkve*, Svjetlost, Sarajevo, 1991., 187-194; L. Hadrovics, *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*. Pogovor Radoslav Katičić, Globus, Zagreb, 2000.

²⁰ Usp. S. Kožul, *Terra combusta*, 24 i 261; Isti, *Martirologij Crkve zagrebačke*, Prometej, Zagrebačka nadbiskupija, Zagreb, 1998., 155-159.

²¹ Patrijarh srpski Pavle, *Molitve i molbe. Besede, razgovori, propovedi, pisma i izjave*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1997., 169, 185, 209, 213-217, 226, 294-297, 459, 427. Ovdje samo ističem kako srpski patrijarh u navedenoj knjizi okrivljuje sve strane u sukobu. Tvrdi kako je "Srbija nebeska" (386) a "Srbi nebeski narod" (339) je napadnut i mora se braniti jer mu je rat nametnut (412, 417, 559). Knjiga ističe da su postojali "ratujuć arhiepiskopi" (426). Vaskoliki svetosavski i pravoslavni narod je ugrožen i protiv njega je osim Hrvatske

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

i međunarodna zajednica koja u početku nije bila dobro obaviještena a na kraju je postala međunarodnom zavjerom protiv srpskog naroda (100, 111, 145, 162, 165, 193, 313, 336, 350, 377, 422). A pokatkad je prisutna i samokritičnost te priznaje zlo (202) i ističe kako Srbi nisu crkveni religiozan narod jer nisu "od ratova imali vremena da se ocrkvene" (264); na drugom mjestu priznaje i vjersko neznanje (267); isto tako priznaje da su ratne teškoće uzrokovale i njihov veliki nezam (412). Na kraju bih istaknuo i to da patrijarh govori o slobodi, odgovornosti i o dostojanstvu ljudske osobe tek početkom 1997. godine, u kontekstu međusrpskih sukoba (529, 530). Koliko je srpska mržnja prema Hrvatima uzela maha zorno se predočava i prigodom sprovođa nekog pravoslavca koji je početkom rujna 1991. godine vodio paroh Dragan Glumac u blizini župe Hrastovica. Paroh je održao nadgrobno slovo: "Braćo Srbi! Znete li zašto je ovaj čovjek prerano umro? Njegova je smrt posljedica ustaškog terora iz Drugog svjetskog rata. Ali i sada nama se sprema pokolj. Zato, nemojmo to dozvoliti, nego se oduprimo ustaškom režimu!" u V. Košić, *Župnik na prvoj crti*, Tonimir, Petrinja/Varaždinske Toplice, 1999., 17.

²² Tako u svojem obraćanju prigodom Uskrsa 1991. ističe: "Pedeset godina stajala je pred nama dužnost da se opoju kosti naših otaca, braće, sestara i dečice, zbog vere pravoslavne i imena svoga, nevino stradali od zločinaca nad jamama, na stratištima i u logorima". *Isto*, 36. Usp. još 48-49, 46, 126, 145, 167, 168, 179, 185, 208, 214, 217, 233, 234, 294, 418, 423-424, 483, 489, 534.

²³ Kurziv je autora članka.

²⁴ Usp. S. Kožul, *Terra combusta*, 25. On nastavlja velikosrpsku ideju svojega imenjaka i prethodnika kaluđera iz 1941. godine Nikanora Kalika koji je "duhovni vođa srpskog naroda na Dalmatinskom Kosovu... i priznat kao idejni vođa četničkog pokreta" u Lj. Štefan, *Srpska pravoslavna crkva i fašizam*, 200-201.

²⁵ S. Kožul, *Terra combusta*, 26, 28.

²⁶ Usp. S. Kožul, *Terra combusta*, 168, 200.

²⁷ S. Šošić, Izdržljivost čovjeka u iskušenju zla, u *Hrvatski žrtvoslov*, 249-252, ovdje 251.

²⁸ Usp. kardinal F. Kuharić, Korizmeno-uskrsne poslanice kardinala Franje Kuharića, (ur. Gabrić M.), *Glas Koncila*, Zagreb, 1997.; Isti, Mir je djelo pravde. Poruke, propovijedi i apeli 1988.-1994., *Glas Koncila*, Zagreb, 1995.

²⁹ Usp. S. Kožul, *Terra combusta*, 111, 114, 134, 152; usp. V. Košić, *Župnik na prvoj crti*, 64-73.

³⁰ Usp. J. Crnković, Caritas Zagrebačke nadbiskupije, u *Hrvatski žrtvoslov*, 449-451.

³¹ J. Brajša, Djelotvorna ljubav Caritas a i Crkve prema žrtvama rata od 1991. do danas, u *Hrvatski žrtvoslov*, 441-442; usp. V. Košić, *Župnik na prvoj crti*, 71; usp. S. Kožul, *Terra combusta*, 111-112, 114, 152-153, 154, 182, 197.

³² Usp., S. Kožul, *Terra combusta*, 213.

³³ Program vlade Republike Hrvatske o uspostavi povjerenja u Povratak u hrvatsko Podunavlje, (Ur. M. Havelka), Dobrotvorno udruženje Dobrobit, Hrvatski Caritas, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Visoka zdravstvena škola, Zagreb, 1998., 21-27, ovdje, 24.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

³⁴ Vlada Republike Hrvatske, Program povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, u *Povratak*, 39-45.

³⁵ K. Gabrić, Problemi prognanika/povratnika na području Vukovarsko-srijemske županije, u *Hrvatski žrtvoslov*, 539-543.

³⁶ M. Milovac, Problemi povratnika na području Zadarske županije, u *Hrvatski žrtvoslov*, 559-565.

³⁷ O. Družić, M. Kletički, Iskustva pružanja podrške i pomoći u procesu povratka i socijalne rekonstrukcije zajednice – Hrvatska Kostajnica, u *Hrvatski žrtvoslov*, 475-480; E. A. Delale, Lj. Vrdoljak, Posttraumatske stresne reakcije djece u ratom oslobođenim područjima: iskustva iz Hrvatske Kostajnice, u *Hrvatski žrtvoslov*, 481-485.

³⁸ Usp. Izvješće Odbora za obnovu srušenih i oštećenih objekata na području zagrebačke nadbiskupije, u *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije*, LXXXIV. (1997.) 1, 14-16; Programi kreditiranja i pomoći Caritasu biskupije Đakovo, u *Povratak* 16-18.

³⁹ Ivan Pavao II., Govori u Hrvatskoj 10. i 11. rujna 1994., *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1994., 10, 27, 38.

⁴⁰ Usp. L. Accattoli, *Kad papa traži oprostjenje. Svi mea culpa Ivana Pavla II.*, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2000.

⁴¹ Usp. B. Vuleta, Naličje govora o praštanju, u *Povratak*, 127-133; Isti, Naličja govora o praštanju, u *Hrvatski žrtvoslov*, 235-248. usp. Isti, Je li vrijeme govoriti o praštanju?, u *Praštanje*. Zbornik radova sa znanstvenog simpozija, Vijeće za pravdu, mir i skrb za sve stvoreno, Konferencija franjevačkih provincijala ofm, Komisija za pravdu, mir i ekologiju Vijeća franjevačkih zajednica, Split-Sinj, 1995., 10.

⁴² U tom kontekstu pomalo iznenađuje podatak iz socioreligijskog istraživanja "Vjera i moral u Hrvatskoj" kada na pitanja: Tko je najviše utjecao na formiranje Vašeg vjerskog osjećaja? imamo sljedeći poredak: 1. obitelj 72,8 posto, 2. prijatelji 1,7 posto, 3. svećenik 1,4 posto, 4. sâm sam do tog došao 19,2 posto, 5. nisam vjernik 4,6 posto. Pitam se: gdje je tu zajednica, župna zajednica, bazična ili bilo koja druga duhovna zajednica? Svjesni smo da je vjera osobni čin, no drugi pol tog čina jest zajednica vjernika. Kako je uopće izostala zajednica iz upitnika? Usp. M. Valković, G. Črpić, I. Rimac, Vjera i moral u Hrvatskoj, Pregled postotaka i aritmetičkih sredina istraživanja, u *Bogoslovska smotra* LXVIII. (1998.) 4, 483-511, ovdje 486; usp. G. Črpić, S. Kušar, Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj, u *Bogoslovska smotra* LXVIII. (1998.) 4, 513-563, ovdje 528-529.

⁴³ Hrvatska biskupska konferencija, *Plan i program katoličkog vjeronauka u osnovnoj školi*, NKU HBK/MIPŠ RH, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.

⁴⁴ Program nastave katoličkoga vjeronauka za srednje škole u *Kateheza* 22 (2000.) 3, 198-265.

⁴⁵ *Župna kateheza u obnovi župne zajednice – Plan i program*, HILP, Zadar, 2000.; Usp. Nacionalni katehetski ured HBK, Plan i program župne kateheze. Prema novom poimanju župne zajednice, u *Katehetski glasnik* 2 (2000.) 1/2/, 136-191.

⁴⁶ Centar za socijalni nauk Crkve objavio je niz vrijednih naslova kao S. Baloban (uredio), *Socijalni nauk Crkve u hrvatskom društvu*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Zagreb, 1998.; Isti (uredio),

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

Kršćanin u javnom životu, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, *Glas Koncila*, Zagreb, 1999.; Isti (uredio), *Kršćanstvo, Crkva i politika*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, *Glas Koncila*, Zagreb, 1999.

⁴⁷ Nakon Drugoga vatikanskog sabora osniva se Institut za teološku kulturu laika pri Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Zatim, poznati su pokreti riječke skupine laika "Synaxis" te pastoralno-katehetski problemi u katehizaciji studenata vjernika u Crkvi u Hrvatskoj. O tome usp. J. Torbar, *Slučajevi studenata-vjernika u Crkvi u Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971. Ovdje svakako treba navesti i vrlo značajno proučavanje problema evangelizacije na našim prostorima koje je priredio A. Rebić. O tome u *Evangelizacija suvremenog svijeta* (Teološki simpozij o dokumentu Sinode biskupa, Evangelizacija suvremenog svijeta održan dne 19. VI. 1974.), priredio A. Rebić, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974. Kratko nakon toga nastaje u Davoru 1974. godine okupljanje vjernika katolika laika koje vodi T. Ivančić. Iz te skupine kasnije nastaje katoličko vjerničko društvo "Molitva i Riječ – MiR", usp. T. Ivančić, *Evangelizacijski profil katoličkog seminara MiR*, MIR, Zagreb, 1995., Isti, *Smjernice za duhovni život zajednice Molitva i Riječ*, Zajednica Molitva i Riječ, Zagreb, 1997.; Isti, *Katolički seminar MiR. Model evangelizacije utemeljen na prvokršćanskom katekumenatu*, Zajednica "Molitva i Riječ", Zagreb, 1998. U novije vrijeme obnavljaju se stara i stvaraju nova katolička društva kao "Pokret kršćanskih djelatnika", "Hrvatska udruga katoličkih gospodarstvenika", "Hrvatski kolpinški savez", "Hrvatsko katoličko društvo prosvjetnih radnika" i drugi.

⁴⁸ Usp. S. Tadić, *Novi eklezijalni pokreti i njihov spontani ekumenizam*, u *Religija i integracija* (Ur. I. Grubišić, S. Zrinščak), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 1999., 215-242,

⁴⁹ Biskupi Jugoslavije, Pastirski poziv na oživljavanje ekumenskog duha i nastojanja, *Dokumenti* br. 42, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974.

⁵⁰ J. Zečević, *Multikonfesionalnost hrvatskog društva i ekumenska nastojanja Crkve u Hrvata do Domovinskog rata*, u Grupa autora, *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, 17-31.

⁵¹ Usp. A. Škvorčević, *Mirotvorna i ekumenska nastojanja crkvenih poglavara tijekom Domovinskog rata*, u Grupa autora, *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, 33-48.

⁵² Usp. Srpski patrijarh Pavle, *Molitve i molbe. Besede, razgovori, propovedi, pisma i izjave*, 70, 87-90, 237-241, 394, 489-491.

⁵³ T. J. Šagi-Bunić, *Prema civilizaciji ljubavi*, *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1998., 276.

⁵⁴ Usp. *Papinsko djelo za crkvena zvanja, Nova zvanja za novu Europu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., 107-108.

⁵⁵ Govor kardinala Franje Kuharića 17. listopada 1995. Svetom Ocu, u Grupa autora, *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, 14.

LITERATURA

Accattoli, L. (2000), *Kad papa traži oprostjenje. Svi mea culpa Ivana Pavla II.*, Franjevački institut za kulturu mira, Split.

Alberich, E. (1999), *Crkvena kateheza. Rasprava o fundamentalnoj katehetcici*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

Baloban, J. (1999), Socijalna dimenzija kršćana u župi, u Baloban, S. (ur.), *Kršćanin u javnom životu*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve (str. 97-114), *Glas Koncila*, Zagreb.

Baloban, S. (ur.) (1999), *Kršćanin u javnom životu*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, *Glas Koncila*, Zagreb.

Benz, E. (1991.), *Duh i život istočne crkve*, Svjetlost, Sarajevo.

Brajša, J. (1998), Djelotvorna ljubav Caritas a i Crkve prema žrtvama rata od 1991. do danas, u *Hrvatski žrtvoslov*. Radovi s Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa (str. 441-442), Zagreb.

Breuer, CH. (1997), *Zajedništvo*, u *Praktični biblijski leksikon* (str. 465), *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb.

Crnković, J. (1998), Caritas Zagrebačke nadbiskupije, u *Hrvatski žrtvoslov*. Radovi s Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa (str. 449-451), Zagreb.

Črpić, G. i Kušar, S. (1998), Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj, u *Bogoslovska smotra* LXVIII (1998) 4, 513-563.

Delale, E. A. i Vrdoljak, LJ. (1998.), Posttraumatske stresne reakcije djece u ratom oslobođenim područjima: iskustva iz Hrvatske Kostajnice, u *Hrvatski Žrtvoslov*. Radovi s Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa (str. 481-485), Zagreb.

Družić, O. i Kletički, M. (1998), Iskustva pružanja podrške i pomoći u procesu povratka i socijalne rekonstrukcije zajednice – Hrvatska Kostajnica, u *Hrvatski Žrtvoslov*. Radovi s Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa (str. 475-480), Zagreb.

Drugi vatikanski sabor (1993), *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Floristán, C. (1983.), *Comunion u Conceptos fundamentales de Pastoral* (161-171), ur. C. Floristán – J. J. Tamayo, *Christiandad*, Madrid.

Gabrić, K. (1998), Problemi prognanika/povratnika na području Vukovarsko-srijemske županije, u *Hrvatski žrtvoslov*. Radovi s Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa (str. 539-543), Zagreb.

Gabrić, M. (1997), Korizmeno-uskrsne poslanice kardinala Franje Kuharića, *Glas Koncila*, Zagreb.

Havelka, M. (ur.) (1988), *Povratak u hrvatsko Podunavlje*, Dobrotvorno udruženje Dobrobit, Hrvatski Caritas, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Visoka zdravstvena škola, Zagreb.

Hadrovics, L. (2000), *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*. Pogovor Radoslav Katičić, Globus, Zagreb.

Hrvatska biskupska konferencija (1998), *Plan i program katoličkog vjeronauka u osnovnoj školi*, NKU HBK/MIPŠ RH, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Jarm, A. (1998), Razoreni i oštećeni crkveni objekti na području Đakovačke i Srijemske biskupije 1991.-1997., u *Hrvatski žrtvoslov*. Radovi s Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa (str. 343-352), Zagreb.

Košić, V. (1999), *Župnik na projoj crti*, Tonimir, Petrinja / Varaždinske Toplice.

Kožul, S. (1994), *Terra combusta. Ratna izvješća župnika Zagrebačke nadbiskupije 1991/1992.*, AGM, Zagreb 1994.

Kožul, S. (1998), *Martirologij Crkve zagrebačke*, Prometej, Zagrebačka nadbiskupija, Zagreb.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

Krišto, J. (1997), *Katolička Crkva u totalitarizmu. Razmatranja o Crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom*, Globus, Zagreb.

Kuharić, F. (1995), *Mir je djelo pravde. Poruke, propovijedi i apeli 1988.-1994.*, Glas Koncila, Zagreb.

Kuharić, F. (1997), *Korizmeno-uskrsne poslanice kardinala Franje Kuharića*, (ur. Mijo Gabrić), Glas Koncila, Zagreb.

Maretić, Ž. (1998), *Uništena duhovna baština*, u *Hrvatski žrtvoslov*. Radovi s Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa (str. 353-359), Zagreb.

Midalli, M. (1991), *Teologia pastorale o pratica*, LAS, Roma.

Nacionalni katehetski ured HBK, *Plan i program župne kateheze. Prema novom poimanju župne zajednice*, u *Katehetski glasnik* 2 (2000) 1/2/, 136-191.

Orlovac, A. (1999), *Banjalučki martirologij*, Vikarijat banjalučke biskupije – Zagreb, Banja Luka – Zagreb.

Papa Ivan Pavao II., (1994), *Govori u Hrvatskoj 10. i 11. rujna 1994.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Papinsko djelo za crkvena zvanja (2000), *Nova zvanja za novu Europu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Patrijarh srpski Pavle (1997), *Molitve i molbe. Besede, razgovori, propovedi, pisma i izjave*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.

Povrzanović, M. (1998), *Etnološki pristup ratnim stradanjima: otpori i prilagodbe "zaboravljene većine"*, u *Hrvatski žrtvoslov*. Radovi s Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa (str. 307-316), Zagreb.

Program nastave katoličkog vjeronauka za srednje škole (*ad experimentum*), u *Kateheza* 22 (2000) 3, 198-265.

Rebić, A. (ur.) (1974), *Evangelizacija suvremenog svijeta* (Teološki simpozij o dokumentu Sinode biskupa, Evangelizacija suvremenog svijeta održan dne 19. VI. 1974.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Sesboué, D. (1980), *Zajedništvo*, u *Rječnik biblijske teologije* (str. 1483-1487), ur. X. Lon-Dufour, J. Duplacy, A. George, P. Grelot, J. Guillet, M. F. Lacan, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Srakić, M. (1996), *Ratna stradanja Biskupije Đakovačke i Srijemske na području hrvatskog Podunavlja, Đakovo, ("skripta")*.

Šagi-Bunić, T. J. (1998), *Prema civilizaciji ljubavi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Škvorčević, A. (1996), *Mirotvorna i ekumenska nastojanja crkvenih poglavara tijekom Domovinskog rata*, u *Grupa autora, Ranjena Crkva u Hrvatskoj. Uništavanje sakralnih objekata u Hrvatskoj (1991.-1995.)*, (str. 33-49), Targa, Zagreb.

Šošić, S. (1998), *Izdržljivost čovjeka u iskušenju zla*, u *Hrvatski žrtvoslov*. Radovi s Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa (str. 249-252), Zagreb.

Štefan, L.J. (1996.), *Srpska pravoslavna crkva i fašizam*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

Šterc, S., Pokos, N. (1993), *Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske*, u *Društvena istraživanja* 2-3 (4-5), 305-333. Zagreb

Tadić, S. (1999), *Novi eklezijalni pokreti i njihov spontani ekumenizam*, u *Religija i integracija* (str. 215-242), (ur. I. Grubišić, S. Zrinščak), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

Torbar, J. (1971), *Slučajevi studenata-vjernika u Crkvi u Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Valković, M., Črpić, G., Rimac, I. (1998), Vjera i moral u Hrvatskoj, Pregled postotaka i aritmetičkih (mean) istraživanja, u *Bogoslovska smotra* LXVIII (1998) 4, 483-511.

Vuleta, B. (1998), Naličje govora o praštanju, u *Povratak u hrvatsko Podunavlje* (str. 127-133), ur. M. Havelka, Dobrotvorno udruženje Dobrobit, Hrvatski Caritas, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Visoka zdravstvena škola, Zagreb.

Vuleta, B. (1998), Naličja govora praštanju, u *Hrvatski žrtvoslov*. Radovi s Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa (str. 235-248), Zagreb.

Vuleta, B. (1995), Je li vrijeme govoriti o praštanju?, u *Praštanje*. Zbornik radova sa znanstvenog simpozija, Vijeće za pravdu, mir i skrb za sve stvoreno, Konferencija franjevačkih provincijala ofm, Komisija za pravdu, mir i ekologiju Vijeća franjevačkih zajednica, Split-Sinj.

Zakonik kanonskog prava (1996), *Glas Koncila*, Zagreb.

Zečević, J. (1996), Multikonfesionalnost hrvatskog društva i ekumenska nastojanja Crkve u Hrvata do Domovinskog rata, u *Grupa autora, Ranjena Crkva u Hrvatskoj. Uništavanje sakralnih objekata u Hrvatskoj (1991.-1995.)*, (str. 17-33), Targa, Zagreb.

Zulehner, P. M. (1989), *Pastoraltheologie. Bd 2 Gemeindepastoral*, Patmos, Düsseldorf.

Živić, D. (1998), Narodnosna i konfesionalna struktura prognanika Hrvatske kao pokazatelja etničkog čišćenja, u *Hrvatski žrtvoslov*, Radovi s Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa (str. 543-551), Zagreb.

Živković, I. (1998), Materijalna stradanja Crkve u Hrvata tijekom Domovinskog rata (1991.-1995.), u *Hrvatski žrtvoslov*. Radovi s Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa (str. 331-341), Zagreb.

Župna kateheza u obnovi župne zajednice – Plan i program (2000.), HILP, Zadar.

DODATNA BIBLIOGRAFIJA

Ančić, N. A. (1997), Ekumenizam bez iluzija, u: *Crkva u svijetu* 32 (1997) 3, 313-322.

Ančić, N. A., Ravnodušnost, u: *Crkva u svijetu* 28 (1992) 1, 1-3.

Ančić, N. A., Ususret Drugom europskom ekumenskom skupu (Graz, 23. do 29. VI. 1997.), u: *Crkva u svijetu* 32 (1997) 2, 196-205.

Apel bosanskih franjevaca, u: *Bosna Franciscana* 1(1993) 1, 227.

Aračić, P., Osjećaji i životna pitanja ljudi u ratom zahvaćenoj Hrvatskoj. Mogućnosti crkvenog djelovanja, u: *Diacovensia* 2 (1994) 1, 312-327.

Baloban, S., Zauzimanje Katoličke crkve u Hrvata za stradanja konkretnog čovjeka u ratu, u: *Crkva u svijetu* 28 (1993) 1, 54-62.

Barun, A., Kruh svetog Ante, u: *Bosna Franciscana* 3 (1995) 4, 172-193.

Bižaca, N., Caritas politica, u: *Crkva u svijetu* 28 (1993) 3, 249-251.

Blažević, V., Stanovište i angažiranje Svete Stolice u aktualnim zbivanjima i promjenama u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, u: *Bosna Franciscana* 1 (1993) 1, 125-139.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

Bobrinskoy, B., Katoličko-pravoslavni odnosi: potreba za ljubavlju jednako kao i za znanjem, u: *Svesci* 28 (1994) 82-84, 69-74.

Bogović, M., Crkva i rat u Hrvatskoj, u: *Riječki teološki časopis* 1 (1993) 1, 127-138.

Grbac, J., Opraštanje i pomirenje, u: *Riječki teološki časopis* 1 (1993) 1, 68-81.

IZJAVA Međunarodne mješovite komisije za teološki dijalog između rimske Katoličke Crkve i Pravoslavne Crkve (šesto plenarno zasjedanje München, 6-15. VI. 1990.), u: *Crkva u svijetu* 25 (1990) 4, 371-373.

Jeronimov, B., Pravoslavna crkva i ekumenizam, u: *Obnovljeni život* 50 (1995) 1, 93-116.

Karamatić, M., Znanstveni skup: rat u Bosni i Hercegovini – uzroci, posljedice, perspektive, u: *Bosna Franciscana* 1 (1993) 1, 211-215.

Koprek, I., Pomoć koja je značila život. Povijest i značenje udruge Europäischer Hilfsfond der Österreichischen und Deutschen Bischofskonferenz, u: *Obnovljeni život* 50 (1995) 1, 117-121.

Marasović, Š., Caritas – komu ili čemu?, u: *Crkva u svijetu* 32 (1997) 4, 396-403.

Marcelić, J., *Razmišljanja jednog biskupa u vrijeme domovinskog rata. Srećko Badurina, Sugovornik vremena*, Priredio fra Antun Badurina, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik 1997, 296 stranica, u: *Crkva u svijetu* 32 (1997) 4, 428-436.

Markešić, L., Ekumenizam na kušnji, u: *Bosna Franciscana* 1 (1993) 1, 55-65.

Marković, I., Srpsko-pravoslavno zaleđe razaranja sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini kao sredstvo etničkog čišćenja, u: *Bosna Franciscana* 1 (1993) 1, 93-103.

Perić, R., Čemu muke ekumenske? Tomo Vukšić, Međusobni odnosi katolika i pravoslavnih u Bosni i Hercegovini, u: *Diacovensia* 2 (1994) 1, 334-337.

Perić, R., Ekumenizam, dijalog i istina, u: *Crkva u svijetu* 33 (1998) 3, 241-253.

Perić, R., Mučna zadaća, u: *Crkva u svijetu* 29 (1994) 3, 299-303.

Prognanici i izbjeglice – briga Crkve. Zbornik 32. Teološko-pastoralnog Tjedna, u: *Bogoslovska smotra* 63 (1993) 3-4, 261-445.

Šimac, N., Oproštenje i pomirenje, istina i pravda, u: *Crkva u svijetu* 34 (1999) 4, 395-418.

Vrgoč, M. (1999.), Opraštanje i pomirenje. Teološko ukorijenjenje kršćanskog nauka u *Vrbosnensia* 3 (1999) 2, 217-228.

Zečević, J., Nastanak, povijest i smisao tjedna molitve za jedinstvo kršćana, u: *Bogoslovska smotra* 45 (1995) 2, 229-236.

Zečević, J., Pomirenje i ekumenizam u kontekstu krize civilizacije, u: *Bogoslovska smotra* 67 (1997) 2-3, 359-373.

Zovkić, M., Hrvatski biskupi o pitanju Bosne i Hercegovine 1990-1993., u: *Bosna Franciscana* 1 (1993) 1, 105-124.

Zovkić, M., Katolički caritas u miru i ratu, u: *Crkva u svijetu* 28 (1993) 4, 460-468.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

The Croatian Parish Community in Areas Affected by War and Its Social Role in the Integrational Processes of Return In Croatia

Stipe TADIĆ, Vine MIHALJEVIĆ
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

In the war period the position of church parish communities in areas of Croatia affected by the war was very difficult. They were exiled from their towns and the countryside, their members ending up throughout Croatia and Europe. Furthermore, what contributed to the exile of parish communities was also the negative attitude of the Serbian Orthodox Church manifested in the Orthodox "spirituality of ossuaries". Church parish communities as social and caritative institutions in areas not affected by the war provided pastoral-spiritual and material assistance for the exiled parish communities. The latter fostered peacemaking, togetherness and solidarity in exile. In the process of return and re-building of the destroyed and devastated Croatian areas affected by war, the parish communities have "revived" church and social life which was close to extinction and, in addition, they have paved the way to encounter, tolerance, ecumenism, dialogue and pluralism. And finally, the restructuration and reemergence of pluralist parish communities contributes to the renewal of church life and at the same time to the development of a humanistic Croatian society on its way towards European and globalizational processes.

Kroatische Kirchengemeinden in Kriegsgebieten. Ihre Rolle bei der Rückführung und Reintegration von Vertriebenen und Flüchtlingen

Stipe TADIĆ, Vine MIHALJEVIĆ
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Der serbische Aggressionskrieg 1991–95 brachte schwere Zeiten für die Kirchengemeinden in den von Kampfhandlungen erfassten Landesteilen Kroatiens. Ganze Gemeinden wurden vertrieben und ihre Mitglieder über ganz Kroatien und in viele Länder Europas verstreut. Die Vertreibung wurde unterstützt durch die negative Einstellung der orthodoxen Kirche, die eine sog. "Geistigkeit der Gebeine [ermorderter Serben]" vertritt. Kirchengemeinden in den vom Kriegsgeschehen verschonten Gebieten traten in ihrer Eigenschaft als soziale und karitative Einrichtungen auf und leisteten den Vertriebenen sowohl materiellen als auch

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 1-2 (51-52),
STR. 103-126

TADIĆ, S., MIHALJEVIĆ, V.:
CRKVENA ŽUPNA...

seelsorgerischen Beistand. Zu den Merkmalen der in der Vertreibung lebenden Gemeinden gehören eine friedliebende Einstellung, Gemeinschaftssinn und Solidarität. Die Rückkehr und der Wiederaufbau der im Krieg verwüsteten Ortschaften bringen eine Erneuerung des vom Erlöschen bedrohten Gemeindelebens und ebnen den Weg zu Kontakten, Toleranz, Ökumenismus, Dialog und Pluralismus. Ebenso tragen die erneute Strukturierung und Entstehung pluralistisch orientierter Kirchengemeinden zum Ausbau einer humanistisch orientierten kroatischen Gesellschaft bei, die Anschluss an die europäischen Integrationsprozesse und an die Globalisierung sucht.